

DOI: 10.21005/pif.2024.57.E-01

WOMEN PAINTERS AND ARCHITECTURAL MOTIFS; FROM RENAISSANCE TO MODERN TIMES

KOBIETY MALARKI I ARCHITEKTURA W OBRAZACH; OD RENESANSU DO CZASÓW WSPÓŁCZESNYCH

Jerzy Silberring

prof. dr hab.

Author's Orcid number: 0000-0002-4362-8362

Professor Emeritus

AGH w Krakowie, Polska

ABSTRACT

From Villa Benedetti in Rome to the UNESCO headquarters in Paris, architecture created by women is an important contribution to the development of this field. Participation of women in various areas was limited up to the beginning of 20th century, and their works and achievements are still overlooked or attributed to men (Gingeras 2022). This material is dedicated to women painters, with emphasis on architectural motifs in their artwork. The article is a continuation of the earlier paper "*Architectural motifs in painting, selected issues*" *Space and Form* (2023) 55, covering period from the Renaissance to modern times.

Key words: architecture, integration, paintings, women painters.

STRESZCZENIE

Od Willi Benedetti w Rzymie do siedziby UNESCO w Paryżu, architektura tworzona przez kobiety stanowi istotny wkład w rozwój tej dziedziny. Udział kobiet w różnych zawodach był mocno ograniczony do początków XX wieku, a ich dzieła pomijane, a często przypisywane mężczyznom (Gingeras 2022). Materiał poświęcony jest kobietom malarkom, ze szczególnym uwzględnieniem motywów architektonicznych prezentowanym na ich obrazach. Artykuł jest kontynuacją wcześniejszej publikacji opisującej malarzy mężczyzn, prezentujących w swoich dziełach motywy architektoniczne, a zatytułowanej "*Motywy architektoniczne w malarstwie, wybrane zagadnienia*" *Przestrzeń i Forma* (2023) 55. Praca ta obejmowała okres od Renesansu do czasów współczesnych.

Słowa kluczowe: architektura, integracja, kobiety malarki, obrazy.

1. INTRODUCTION

Innovative and inspiring projects designed by women, have significantly influenced the development of architecture and also the organization and shape of urban space (Billock J. 2021; Arch20). Not only this was their contemporary activity, as one of the first female architects, or at least that's what we know, was the British aristocrat Lady Elizabeth Wilbraham (1632-1705). At that time, women were not allowed to work as professionals, hence all traces of such creativity were hidden, or information even removed. Wilbraham is attributed to projects or patronage over the concept of several hundred buildings, including Wotton House, Buckinghamshire, England, as well as tutoring the outstanding architect Sir Christopher Wren. Wren became famous for the reconstruction of London after the fire in 1666, and for the design of the Saint Paul Cathedral in London, among others (Millar J. 2010).

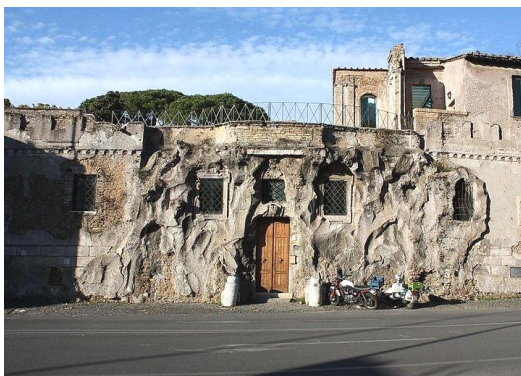

Fig. 1. Villa Benedetti (aka Villa Vascello) in Rome. Source: Villa del Vascello

Ryc. 1. Villa Benedetti (Villa Vascello) w Rzymie. Źródło: Villa del Vascello

Fig. 2. UNESCO Headquarters in Paris. Source: UNESCO
Ryc. 2. Siedziba UNESCO w Paryżu. Źródło: UNESCO

As already mentioned, the period favorable to women careers was particularly the Italian Renaissance era, when female painters, in a limited number, were allowed to earn as artists to a controlled extent, because professional aspirations and financial independence were not warmly received by the conservative society. It was mainly about the opportunity to support the family for economic reasons only. Social pressure over women has been quite clearly expressed by male domination in various statements, such as "*shy by nature, soft, slow, and therefore more useful when they sit still and observe our things*" (Antiques and the Art Weekly 2007).

The research problem to be solved in this paper was to highlight architectural motifs in the works created by woman painters. The goal was to describe their achievements over centuries from the Renaissance to present times, with particular focus on architectural elements and also to draw Readers' attention to some details often overlooked while contemplating art.

2. METHODOLOGY

This review article emphasizes the content and artistic evaluation of paintings from different eras, which is always an individual choice. The selection of works and artists is purely subjective and covers the time frame from the Renaissance to the present days. The selection of paintings containing architectural elements additionally narrowed this to a small group of artists. Woman painters working between the Renaissance and the 18th century were mentioned here in a limited number, due to the lack of architectural elements in their works. To the best knowledge, artists operating outside Europe and America described in literature or other source materials, could not be found, taking into account the elements of architecture. Frida Kahlo, as the only representative of South America in this work, is such an expressive and important example of emancipation presented in

her paintings that it could not be neglected in this study. A dilemma still remains, whether a more detailed descriptions of architectural elements should be included, thus limiting the list of artists, or rather providing only the general characteristics of architectural elements, which the Readers can later supplement on their own, what remains an unanswered issue here.

3. PAINTINGS AND ARCHITECTURAL MOTIFS

Early works

Plautilla Bricci (1616-1705) is considered the first professional architect, who has officially designed building plans, including the most recognizable project of Villa Benedetti in Rome (currently Villa Vascello) from 1663 (Fig. 1.). It is somewhat striking that the owner of the villa, in his description of history, assigned this project to Plautilla's brother, which only indicates the place and position of women at that time.

Beverly Loraine Greene (1915-1957) from Chicago, the first licensed (in 1942) Afro-American architect, did not bypass difficulties and obstacles either. Thanks to her talent and persistence, as well as her cooperation with Marcel Lajos Breuer, she co -designed the UNESCO building in Paris (Fig. 2.), which opened in 1958, one year after Greene's death in 1957. Interestingly, even the official UNESCO website mentions Breuer among others, but omits Greene (UNESCO website).

During the Renaissance, i.e. the period from the 16th to the 17th century in Europe, the possibilities for women in the field of architecture and other areas of art were quite limited. It was the time when social standards and expectations strongly regulated participation of women in professional crafts. There were, however, several important exceptions (*Arts and Culture*). One of the outstanding characters was Caterina Sforza, sometimes called the "*Beauty and the Beast*" or "*Woman with a snake character*", an Italian noblewoman with a colorful biography, known from her patronage of art and interest in architecture. She was not an architect or painter itself, but due to her social position, she had a huge impact on the development of art.

Lavinia Fontana (1552-1614) was another artist who already, as a young woman, received her education, which she owed to her rich father. As an already established artist, she married an indigent nobleman Paolo Zappi, who agreed to be a household keeper and her manager, while she continued her career. One of her artworks, entitled "*Minerva Dressing*" is shown in Fig. 3. It depicts Minerva (Athena in Greek mythology) a goddess of wisdom, justice, law, victory and crafts. The scene is unusual, as she has just removed her armor and while standing naked, she starts putting on the dress to be "transformed" as a flesh and blood woman. The action takes place in the room, from which we can see a view through the window, with a fragment of St. Peter Basilica in Rome. The painting has been commissioned by the Borghese family living in this city at that time.

This is not her only work presenting architectural elements. At least two others can be mentioned briefly: "*Self-Portrait at the Spinet*" (1577) with a view over artist's workshop, and "*Self-Portrait in the Studio*" (1579) showing room and shelves with the artefacts used by Fontana during her work /Fontana Spinet 2019/.

Together with her peer, Sofonisba Anguissola they were recently honored by the Museum Prado in Madrid that arranged an exhibition (22.10.2019-2.02.2020): "*A tale of two women painters: Sofonisba Anguissola and Lavinia Fontana*" /Prado 2020/. A more recent exhibition presenting Fontana's works was on show in Dublin, Ireland in 2023, entitled "*Lavinia Fontana: Trailblazer, Rule Breaker*". An excerpt from the catalogue was: "...the first woman to manage her own workshop, and the first woman to paint public altarpieces, and the female nude" /National Gallery 2023/

As a rule, women were not allowed to sketch acts and their work has been primarily focused on painting portraits and still life. Frequently, they were nuns or daughters of rich notables or wives forced to support the family, as in the case of Artemisia Gentileschi (1593-1653). She was one of the four offsprings of the famous artist Orazio Gentileschi, who was losing contracts because of his fiery temper. The family had to be financially secured, but to his worries and desperation, only Artemisia turned out to be a talented child as the only girl in the family /Fabiani, 2013/. One of the few

scenes painted by Artemisia and depicting elements of architecture is "*Sleeping Venus and Cupid*" (Fig. 4.). In a huge mirror, a landscape with a temple, inhabited by the main figure on the picture, i.e. Venus, is reflected.

Fig. 3. Lavinia Fontana "*Minerva Dressing*" 1613. Source: photo from the author's collection/

Ryc. 3. Lavinia Fontana "*Ubierająca się Minerva*" 1613. Źródło: fotografia ze zbiorów własnych autora

Fig. 4. (left) Artemisia Gentileschi "*Sleeping Venus and Cupid*" (1630). Source: Gentileschi

Ryc. 4. (lewa strona) Artemisia Gentileschi "*Śpiąca Wenus i Kupidyn*" (1630). Źródło: Gentileschi

Fig. 5. (right) "*Allegory of Inclination*" or "*Allegory of natural talent*" (1615-1616). Source: Gentileschi restoration

Ryc. 5. (prawa strona) "*Alegoria Skłonności lub Alegoria Naturalnego Talentu*" (1615-1616). Źródło: Gentileschi restoration

Fig. 6. Giovanni Francesco Barbieri, aka Il Guercino (workshop) "*Allegory of Painting*" XVIIc. Source: photo from the author's collection

Ryc. 6. Giovanni Francesco Barbieri, aka Il Guercino (warsztat) "*Alegoria malarstwa*", XVIIw. Źródło: fotografia ze zbiorów własnych autora

A recent, sensational discovery regarding Artemisia changes our perception of contemporary women who had to avoid nudity in art. In 1616 she painted the figure of a woman lying on the cloud and holding a compass, entitled "*Allegory of Inclinations*" or "*Allegory of Natural Talent*", and the main character on the picture was not a goddess from mythology, whose nudity might have been approved by the society. During the renovation, it turned out that initially Artemisia indeed painted a nude woman and most probably Baldassare Franceschini (aka Volterrano) was commissioned to cover this "pornography" later on (Fig. 5.).

The situation of women architects has been described by Eva Alvarez and Carlos Gomez in the essay "*The Invisible Women: How Female Architects Were Erased From History*" (Eva Alvarez and Carlos Gomez 2017) concluding that the history of art has made too many women invisible in this profession, only playing the role of muses, inspiring men (Fig. 6.). A good example of such attitude is Judith Leister (1609-1660) and her heirloom, which was entirely attributed to Frans Hals and her husband Jan Molenaer, both excellent Dutch artists. (E. Gaffney 2019). Despite her outstanding talent, allowing attribution of her artwork to the famous Frans Hals, there are no architectural motifs on her paintings.

Struggling for independence and recognition

Women work began to be seriously perceived quite recently. The Clark Art Institute in Massachusetts (Clark Art 2018) organized the exhibition "*Women Artists in Paris, 1850-1900*". At that time, Paris was a cultural melting pot, in which art developed, artists from around the world came there and women began a tedious liberation process in their pursuit of independence. Works by women from America, Sweden, Finland, Ukraine, France, Great Britain, Finland, Germany, Norway and Denmark, providing the international strength of this trend, were exhibited there. In 2021 in the Palazzo Reale in Milan, another exhibition was organized: "*The Ladies of Art. Stories of Women from the 16th and 17th Centuries*", presenting achievements of Italian female artists of the Renaissance period (Palazzo Reale 2021), with particular focus on the work of women mentioned by Giorgio Vasari (1511-1574) in his immortal work "*The lives of the most famous painters, sculptors and architects*" (G. Vasari 1985). One year later the Musée du Luxembourg in Paris arranged an exhibition entitled "*Pionnières, artistes d'un nouveau genre dans le Paris des années folles*" what, in a simplified translation, denotes presentation of women's art who changed (and indeed had a strong impact) the world and our perception, not only in the field of culture (Tuszyńska K. 2022).

Only Properzia Rossi (around 1490-1530) from Bologna (Trzcińska-Biskupska J. 2019) sculptor, deserved full description in Vasari's publication. Her fame reached the pope Clement VII, who, however, have missed the possibility to meet the artist due to her premature death. While reading her biography in Vasari's book, we may also find several short references to women painters and other female artists of this period. Plautilla Nelli, a nun (1524-1588) from the Convent of St. Catarina from Siena in Florence, whose works were also mentioned by Vasari, left rich artistic achievements not only in churches and monasteries, but also in private hands (Balasz Takac 2021). She was the first female artist who painted the "*Last Supper*" (around 1550), recently restored thanks to the Advancing Women Artists (AWA), a foundation, dealing with finding the works created by women. The artwork is stored in the Museum of the Florentine monastery of Santa Maria Novella. There are no architectural motifs though, in contrast to another painting (or more precisely fresco) on the same subject by Leonardo da Vinci or Vasari, but the scene of the Annunciation (1550) on her next picture is already in a typical scenery (Fig. 7.), showing an open space with columns and the window in the background. There is a yet another Plautilla's picture (Fig. 8.), depicting the mourning scene, on which palace buildings are visible.

This work is stored in the San Marco monastery in Florence, the same place where Girolamo Savonarola (1452-1498), a fanatic monk burning arts, books and all manifestations of luxury in the "vanity fire" on the main Square of Florence. Even Sandro Botticelli was bewitched by Savonarola's ideas and brought some of his artworks to be burned. Luckily, his "*Primavera*" and "*The Birth of Venus*" were saved, as just being sold to the Medici family. Vasari also mentioned the talent of Lucretia Quistella della Mirandola (1541-1594), a daughter of Alfonso Quistelli and Giulia Santi, wife of Count Clement Pietra (Shelidon 2023). Her only known painting (Fig. 9.) is the "*Marriage of*

Saint Catherine" (1576) located in the parish church of Silvano Pietra in the province of Pavia, and recently restored (*Italian Ministry of Culture 2015*).

Fig. 7. Plautilla Nelli, "Annunciation". Source: Nelli Annunciation
Ryc. 7 Plautilla Nelli, "Zwiastowanie". Źródło: Nelli Annunciation

Fig. 8. Plautilla Nelli, "Lamentation with Saints" 1560. Source: Nelli Lamentations
Ryc. 8. Plautilla Nelli "Scena Oplakiwania ze Świętymi" 1560. Źródło: Nelli Lamentation

Fig. 9. Lukrezia Quistella della Mirandola "Marriage of St. Catherine" (1576). Source: Mirandola
Ryc. 9. Lukrezia Quistella della Mirandola "Małżeństwo Św. Katarzyny" (1576). Źródło: Mirandola

Fig. 10. Johan Joseph Zoffany "The Academicians of the Royal Academy 1771-72". Source: Zoffany
Ryc. 10. "Członkowie Akademii Królewskiej w latach 1771-72". Źródło: Zoffany

This image depicts fragments of architecture in the background. It is the arch, maybe the entrance gate or the element of a building, at which the scene takes place.

Even in those days, there were slight exceptions to discriminatory rules. Angelica Kaufmann and Mary Moser were the only women among the founders of the Royal Academy in England. In 1768 Johann Zoffany immortalized this honorable group on the picture, but both ladies cannot be found among the gentlemen presented there. It was not appropriate for women to stay, discuss or eat common meals, hence it is in vain to look for them amongst this noble company (Fig. 10.). Their two portraits are hanging on the wall so that "the justice and habits were fulfilled".

Contemporary and modern times

Two Swedish painters were active during XIX and XX c.: Mathilde Vigert-Österlund

(1873-1943) and Agnes Cleve (1876-1951), and in their works we can see primary architectural motifs (Figs 11 and 12.).

Fig. 11. Mathilde Vigert-Österlund "Storm over Visby" 1925. Source: photo from author's collection

Ryc. 11. Mathilde Vigert-Österlund "Sztorm nad Visby" 1925. Źródło: zdjęcie ze zbiorów własnych autora

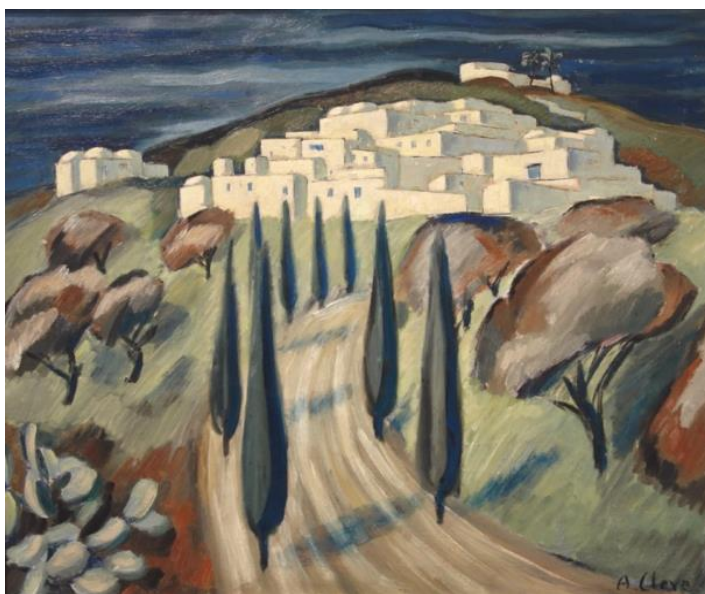

Fig. 12. Agnes Cleve "The white city" ca. 1910. Source: photo from author's collection

Ryc. 12. Agnes Cleve "Białe miasto" ok. 1910r. Źródło: zdjęcie ze zbiorów własnych autora

The town of Visby in Sweden is located on the island of Gotland in the Baltic Sea and was often visited by Mathilde Vigert-Österlund, also due to weather changes and light conditions. The artwork "*Storm over Visby*" shows her talent in capturing light reflections and shadows immediately before the storm. In the foreground we can see low-rise houses located below a rocky hill and illuminated by a streak of light.

Another work "*The White City*" is an example of expressionism and depicts the city of Sidi-Bou-Said, a district of Tunis, sometimes coined "the blue-white city", referring to the two predominant colors of the buildings.

This article cannot overlook the Mexican artist Frida Kahlo (1907-1954), often described as a primitivist (or *brut art*), who devoted much of her works to the culture of Mexico and South American Indians. Two of her paintings demand particular attention due to the architectural motifs they present. The first of them is entitled "*Self-portrait on the border of Mexico and the United States*" (1932) and shows a kind of a contradiction or struggle between the old South American culture, on the left side of the picture, and the industrial world of North America. The background presents buildings referring to the character of these two realms. They are separated by Kahlo's self-portrait in a pink dress, holding the Mexican flag (Fig. 13.).

Fig. 13. Frida Kahlo "*Self-portrait on the border of Mexico and the United States*" (1932). Source: Kahlo Self-portrait

Ryc. 13. Frida Kahlo "*Autoportret na granicy Meksyku i Stanów Zjednoczonych Ameryki*". Źródło: Kahlo Self-portrait

Fig. 14. Frida Kahlo "*My dress hangs there*" (1933). Source: wikiart.org

Ryc. 14. Frida Kahlo "*Moja sukienka tam wisi*" (1933). Źródło: Kahlo My Dress/

Her second artwork (Fig. 14.) shows again the conflicting scene between industrial chaos and her point of view as an indigenous Mexican of ancient cultural background. The scene seems chaotic, thus indicating how she perceived American culture. The hanging dress and her missing figure suggest the desire to return to her homeland.

Approaching newer times, it is important to mention Dorothea Tanning (1910-2012), a female representative of surrealism, presented in a very subtle and somewhat mysterious to the viewer style. She was the wife to Max Ernst, the world-famous artist and thus, she also had to constantly prove that her talent was not due to her husband. She painted mainly female characters. Several elements of architecture can be found on her two works. The first of them is "*Maternity*" (Fig. 15.), on which mother with the child, and a dog with a child's face can be seen. A yet another figure appears in the background, formed from sailing canvas and ropes. Is this door an invitation to the future journey or prediction of the destiny of the mother? This remains to be an open question.

Such door, suspended in space, also brings to mind the project "*Door to the Lost World*" by Natalia Hładyk, reminiscent of the lost world of the Lemkos in the Low Beskid Mountains (Hładyk 2020). The architecture of that time also disappeared due to the "Operation Vistula" in 1947 and massive resettlements of native residents.

Her second artwork (Fig. 16.) is also surrealistic. Two women (or dolls?) are dressed in a similar manner. The action takes place on a corridor, probably in a hotel, with numbered doors, and shows a kind of a battle. Long hair rising up as if affected by a powerful force, e.g. electric impulse or lightning. The huge sunflower indicates aggression by its nature. From the artist's interview we know that her explanation was: "*the never-ending battle we wage with unknown forces, the forces that were there before our civilisation*" (Mundy J. 2001).

Of Polish female artists, it is important to name Magdalena Kurek (1925-1995) who was not an architect but an educated painter. She received her artistic education during 50-ties XXc. i.e. the time period which was not friendly for independent and inventive artists in Poland and Eastern Europe. At that time, young people had to self-determine their artistic future. This has been accurately defined in the catalogue from her posthumous exhibition in the Palace of Art in Krakow in 1995, by Jerzy Madeyski as: "*a special generation that - fighting and arguing for its reasons - had to crystallize its views and its workshop, like no other generation before or after it - so that it turned from a field of experiment and artistic exploration into a weapon...*". M. Kurek created several works with architectural motifs. Among them, three were selected here (Figs 17, 18, 19.).

Fig. 15. Dorothea Tanning, "*Maternity*" (1946-47). Source: Tanning Maternity Ryc. 15. Dorothea Tanning, "*Macierzyństwo*" (1946-47). Źródło: Tanning Maternity

Fig. 16. Dorothea Tanning "*Eine Kleine Nachtmusik*" (1943). Source: Tanning Nachtmusik, 2013 Ryc. 16. Dorothea Tanning "*Trochę nocnej muzyki*" (1943). Źródło: Tanning Nachtmusik, 2013

First (Fig.17.) shows a small but heavily industrialized Silesian city Siemianowice Śląskie, at that time the center of coal mines and ironworks. This was nicely conveyed here and somewhat idealized, thus omitting truly polluted environment. Next painting (Fig. 18.) also depicts the same city but having a more mystical character. Mine shafts are contrasting with a still water and nature with a fishing boat. Reflexes of these constructions tell us about a conflict between nature and industry, what was also clearly expressed in Frida Kahlo's works. The last artwork (Fig. 19.) differs from the latter and shows a fragment of the old part of the Gdansk old town, a kind of a reminder from the city rebuilt from war damages, where the narrow street guides us to the slightly unreal silhouette of the church.

Fig. 17. Magdalena Kurek "Siemianowice" ca. 1970. Source: authors archive

Ryc. 17. Magdalena Kurek "Siemianowice" ok. 1970. Źródło: archiwum autora

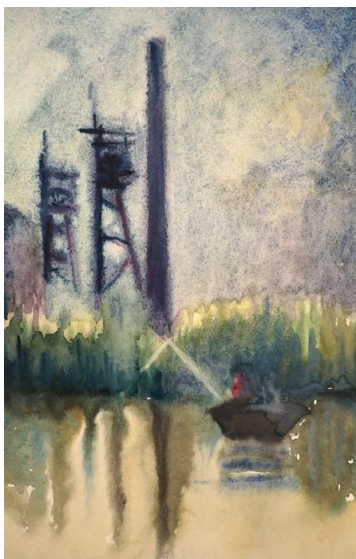

Fig. 18. Magdalena Kurek "Siemianowice", ca. 1980. Source: authors archive

Ryc. 18. Magdalena Kurek "Siemianowice", ok. 1980. Źródło: archiwum autora

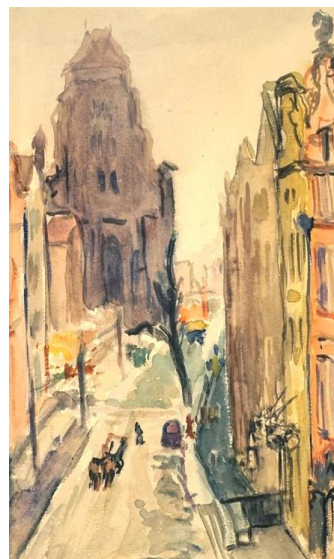

Fig. 19. Magdalena Kurek "Gdańsk", ca. 1952. Source: authors archive

Ryc. 19. Magdalena Kurek "Gdańsk", ok. 1952. Źródło: archiwum autora

At the end of this work and, at the same time, as an announcement of the next article, the representative of Fauvism, Gabriele Münter (1877-1965) should be honored. Engaged with Vassily Kandinsky, who was still married at that time, they founded together an expressionist group "The Blue Rider". She was fascinated by fauvism and part of her work was presented during the recent exhibition "Matisse, Derrain and their Friends" in the Kunstmuseum in Basel, Switzerland, 2023.

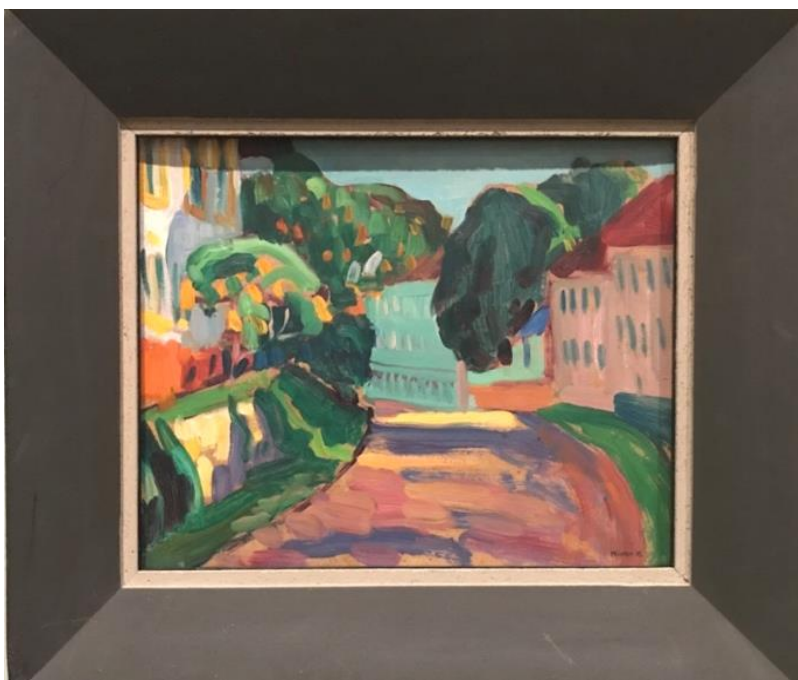

Fig. 20. Gabriele Münter "Upper Main Street in Murnau" (1908). Source: photo from author's collection

Ryc. 20. Gabriele Münter "Górna główna ulica" (1908). Źródło: zdjęcie ze zbiorów własnych autora

The two latter artists were pioneers of fauvism, a novel style derived from impressionism and characterized by using a bright and colorful palette. As a novel style of art liberated from academic restraints and coined "Wild Beasts" (fauves), it existed only 4 years from 1904-1908. The style wasn't warmly accepted by the society, nor by other artists. The selected here Münter's work "*Upper Main Street in Murnau*" (Fig. 20.) shows vibrant colors and powerful brush strokes she applied to paint a fragment of the city architecture. As an avant-garde artist, she suffered from the Nazi persecution in 1930s and has been indicted of making "degenerate art". Luckily, she succeeded to hide many art pieces during World War II.

Recent years bring a more vivid progress in presenting art and other women activities as a recognition of their achievements over centuries. For example, Tate Britain will organize exhibition "*Women Artists in Britain 1520-1920*" from 16th May to 13th October 2024 (Women Artists 2024). Moreover, several books have been published, among them by S. Zientek (Zientek 2021) and Susie Hodge (Hodge 2020), to name a few.

4. SUMMARY AND CONCLUSIONS

Have we found the answer to the question about female Canaletto or "Canaletta"? In my opinion, the answer is "no". Female paintings over the centuries certainly contained architectural motifs, however, precise drawing of architecture, in particular urban, was not their main goal, as we can see on the Canaletto's works. During the Renaissance, female artists had no chance for decent formal education and were only allowed to learn "the usual", i.e. dance, social games and preparation for the role of custodians of the home fire. Fortunately, for all of us, some broke off these conventions. It is also important to note that historical records may not have fully captured all female contributions, as many of their achievements in various fields, including architecture often went unrecorded or were attributed to male relatives or collaborators.

ACKNOWLEDGEMENTS

The author is greatly indebted to Prof. Jan Kurek for his inspiring discussions and kind help during preparation of this manuscript. All drawings and photos come from the publicly available websites or from the author's own collection.

KOBIETY MALARKI I ARCHITEKTURA W OBRAZACH; OD RENESANSU DO CZASÓW WSPÓŁCZESNYCH

1. WSTĘP

Innowacyjne i inspirujące projekty kobiet wpłynęły znacząco na rozwój architektury, a także na organizację i zabudowę przestrzeni miejskich (Billock J. 2021; Arch20/). Nie jest to wyłącznie ich działalność współczesna, bo jedną z pierwszych architektek, a przynajmniej taką rolę się jej przypisuje, była brytyjska arystokratka Lady Elizabeth Wilbraham (1632-1705). W tym czasie kobietom nie wolno było pracować zawodowo, stąd wszelkie ślady takiej twórczości były ukrywane, a nawet usuwane. Wilbraham przypisuje się projekty lub patronat nad koncepcją kilkuset budynków, w tym Wotton House, Buckinghamshire, Anglia, a także edukację znakomitego architekta Sir Christophera Wrena. Wren zasłynął m.in. przebudową Londynu po pożarze w 1666r., a także projektem katedry Św. Pawła w Londynie (Millar J. 2010).

Sprzyjającym dla kariery kobiet okresem była epoka Renesansu, zwłaszcza włoskiego, kiedy to kobietom, w ograniczonej liczbie, zezwalano na zarobkowanie jako artystki. W pewnym tylko zakresie, rzecz jasna, bo zawodowe aspiracje i niezależność finansowa nie były mile widziane w konserwatywnym społeczeństwie. Chodziło tu głównie o możliwość zarobkowania dla utrzymania rodziny. Presja społeczna przypisywała kobietom w tamtych czasach określone cechy, jak np. "*nieśmiałe z natury, miękkie, powolne, a zatem bardziej przydatne, gdy siedzą nieruchomo i obserwują nasze rzeczy*" (Antiques and the Arts Weekly 2007).

Problem badawczy niniejszej publikacji polegał na analizie motywów architektonicznych w dziełach tworzonych przez kobiety. Celem artykułu był opis dorobku kobiet malarek od epoki Renesansu do czasów współczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem elementów architektury i zwrócenie uwagi Czytelników na szczegóły, często pomijane w czasie kontemplowania dzieła sztuki.

2. METODYKA

W artykule przeglądowym nie zastosowano szczególnej metodologii technicznej, poza oceną wartości oraz treści artystycznej obrazów pochodzących z różnych epok, co zawsze jest wyborem indywidualnym. W pracach artystek skupiono się na poszukiwaniu motywów architektonicznych, co dodatkowo zawężyło to nieliczne grono. Lista kobiet malarek ogranicza się w zasadzie do Europy i Ameryki, o ich działalności na pozostałych kontynentach nie ma szczegółowych doniesień. Frida Kahlo, jako jedyna reprezentantka Ameryki Południowej w niniejszej pracy jest tak wyrazistym przykładem emancypacji prezentowanej w jej obrazach, że nie mogło to zostać pominięte w tym opracowaniu. Artystki tworzące w okresie pomiędzy epoką Renesansu a XIXw. nie zostały tu wymienione, ze względu na brak elementów architektonicznych w ich pracach. Dobór dzieł i artystów jest czysto subiektywny i obejmuje ramy czasowe od Renesansu do współczesności. Pozostaje też dylemat, czy należało zamieścić bardziej szczegółowe opisy elementów architektonicznych, ograniczając listę artystek, czy raczej podać jedynie ogólną charakterystykę elementów architektonicznych, co Czytelnik może później uzupełnić we własnym zakresie. Bardziej szczegółowa charakterystyka wybranych tematów może być konieczna do całościowego omówienia tych treści co, ze względów oczywistych, jest niekończącą się opowieścią.

3. MOTYWY ARCHITEKTONICZNE W MALARSTWIE

Wczesne prace

Za pierwszą profesjonalną architektkę uważa się Plautillę Bricci (1616-1705), która już oficjalnie przygotowywała plany budynków, w tym najbardziej rozpoznawalny projekt Villi Benedetti w Rzymie (obecnie Villa Vascello) z 1663r (Ryc. 1.). Jednakże właściciel domu w informacji o budynku przypisał ten projekt bratu Plautilli, co tylko wskazuje na ówczesne miejsce i pozycję kobiet.

Trudności i przeszkody nie ominęły także Beverly Loraine Greene (1915-1957) z Chicago, pierwszej licencjonowanej w 1942r. Afro-Amerykance. Dzięki swojemu talentowi i uporowi oraz współpracy z Marcelem Lajosem Breuerem, współprojektowała budynek UNESCO w Paryżu (Ryc. 2.), którego otwarcie nastąpiło w 1958r. Greene nie doczekała tej uroczystości, zmarła w 1957r. Co ciekawe, nawet oficjalna strona UNESCO wymienia m.in. Breuera, ale pomija Greene (UNESCO website).

W okresie Renesansu, czyli okresu od XVI do XVII wieku w Europie, możliwości twórcze kobiet w dziedzinie architektury i innych dyscyplinach sztuki były dość ograniczone. Był to czas, w którym normy społeczne i oczekiwania mocno ograniczyły udział kobiet w profesjonalnych zajęciach, ale było też kilka ważnych wyjątków (*Arts and Culture*). Jedną z wybitnych postaci była Caterina Sforza zwana "Piękną i Bestią" lub "Kobietą o Wężowym Charakterze", włoska szlachcianka z barwną biografią, znana z patronatu nad sztuką i zainteresowania architekturą. Nie była architektką ani malarką, natomiast ze względu na swoją pozycję społeczną wywarła ogromny wpływ na rozwój sztuki.

Lavinia Fontana (1552-1614) była kolejną twórczynią, która jako młoda kobieta otrzymała wykształcenie dzięki bogatemu ojcu. Będąc mieszkanką Bolonii wyszła za mąż za ubogiego szlachcica Paolo Zappiego, który zajął się utrzymaniem domu i został jej menedżerem, podczas gdy ona kontynuowała karierę. Jedno z jej dzieł sztuki, zatytułowane „*Uwierająca się Minerva*” przedstawiono na Ryc. 3. Obraz ukazuje Minerwę (Ateń w mitologii greckiej) boginię mądrości, sprawiedliwości, prawa, zwycięstwa i rzemiosła. Scena jest niezwykła, ponieważ bogini właśnie zdjęła zbroję i stojąc nago zaczyna zakładać szatę, niejako „przekształcając” się w kobietę. Akcja rozgrywa się w pokoju, z którego przez okno rozciąga się widok z fragmentem Bazyliki Św. Piotra w Rzymie. Obraz został zamówiony przez rodzinę Borghese mieszkającą w tym mieście.

Nie jest to jedyna praca Fontany zawierająca elementy architektoniczne. Na co najmniej dwóch innych obrazach, nie uwzględnionych w niniejszym artykule, można oglądać takie motywy: „*Autoportret przy szpinecie*” (1577) z widokiem na studio artystki oraz „*Autoportret w studio*” (1579) pokazujący pokój i półki z rekwizytami używanymi przez Fontanę podczas jej pracy (Fontana Spinetti 2019). Wraz z jej rówieśniczką, Sofonisbą Anguissolą, zostały niedawno uhonorowane przez madyryckie Muzeum Prado, które zorganizowało wystawę: „*Opowieść o dwóch malarkach: Sofonisba Anguissola i Lavinia Fontana*” /Museodelprado.es/ od 22 października 2019 r. do 2 lutego 2020 r. Najnowsza wystawa prezentująca twórczość Fontany miała miejsce w Dublinie w Irlandii w 2023 roku i nosiła tytuł „*Lavinia Fontana: Pionierka, Łamaczka zasad*”. Fragment opisu jej dokonań brzmiał: „...*pierwsza kobieta, która prowadziła własny warsztat i pierwsza kobieta, która malowała ołtarze publiczne i akty kobiece*” (National Gallery 2023).

Z zasady, kobiety nie mogły szkicować aktów a ich praca skupiała się przede wszystkim na malowaniu portretów i martwej natury. Najczęściej były to mniszki lub córki bogatych notabli czy żony zmuszone do utrzymania rodziny, jak w przypadku Artemisii Gentileschi (1593-1653). Artemisia była jedną z czwórki potomstwa znanego artysty Orazio Gentileschiego, tracącego zamówienia z powodu swojego temperamentu. Rodzinę trzeba było utrzymać, lecz ku jego zmartwieniu, a może nawet desperacji, tylko Artemisia okazała się być utalentowanym dzieckiem, w dodatku jako jedyna dziewczynka w rodzinie (Bożena Fabiani, 2013). Jedną z nielicznych scen namalowanych przez nią i przedstawiających elementy architektury jest obraz nazwany „*Spiąca Wenus i Kupidyn*” (Ryc. 4.). W ogromnym lustrze odbija się pejzaż ze świątynią, zamieszkiwaną przez główną postać obrazu. Niedawne sensacyjne odkrycie, dotyczące właśnie działalności Artemisii, zmienia nasze postrzeganie ówczesnych kobiet, unikających nagości w sztuce. To właśnie ona namalowała w 1616r. obraz nazwany „*Alegoria Skłonności*” lub „*Alegoria Naturalnego Talentu*”, przedstawiający wizerunek kobiety, z kształtami zakrytymi szatą, leżącej na chmurze i trzymającej w ręce kompas, a która nie była boginią z mitologii. W trakcie renowacji okazało się, że postać kobiety była początkowo całkowicie naga i tak ją przedstawiła Artemisia a szatę domalował później Baldassare Franceschini (zwany Volterrano) by zakryć tę „pornografię” (Ryc. 5).

Sytuację kobiet architektek doskonale opisali Eva Alvarez i Carlos Gomez w eseju „*The invisible women: how female architects were erased from history*” (Alvarez E. i Gomez C. 2017) konkludując, że historia sztuki uczyniła zbyt wiele kobiet niewidzialnymi w tym zawodzie. Ze szkodą dla wszystkich. Mogły co najwyżej odgrywać rolę muz, inspirujących mężczyzn (Ryc. 6). Dobrym przykładem takiego traktowania była Judith Leyster (1609-1660), której dosłownie cały dorobek przypisano Fransowi Halsowi lub jej mężowi Janowi Molenaerowi, dwóm zresztą znakomitym artystom holenderskim (E. Gaffney 2019).

Walka o niezależność i uznanie

Twórczość kobiet zaczęto poważnie dostrzegać dopiero niedawno. The Clark Art Institute w Massachusetts (Clark Art 2018) zorganizował ekspozycję „*Kobiety Artystki w Paryżu w latach 1850-1900*”. Paryż w tym czasie był tygłem, w którym rozwijała się sztuka, zjeżdżali tu artyści z różnych stron świata a kobiety rozpoczynały żmudny proces wyzwolenia w dążeniu do samodzielności. Wystawiono tam prace artystek z Ameryki, Szwecji, Finlandii, Ukrainy, Francji, Wielkiej Brytanii, Finlandii, Niemiec, Norwegii i Danii, dowodząc międzynarodowej siły tego trendu. W 2021r. w Palazzo Reale w Mediolanie zorganizowano wystawę zatytułowaną „*The Ladies of Art. Stories of women from the 16th and 17th Centuries*”, prezentującą dzieła włoskich artystek okresu Renesan-

su (*Palazzo Reale 2021*), z wyróżnieniem twórczości kobiet opisanych przez Vasariego (Vasari G. 1985). Rok później w 2022r. w Paryskim Musée du Luxembourg, wystawiono ekspozycję zatytułowaną "*Pionnières, artistes d'un nouveau genre dans le Paris des années folles*" co w uproszczonym przekładzie oznacza prezentację dzieł kobiet, które zmieniały (i zmieniły) świat i jego postrzeganie, nie tylko w dziedzinie kultury (Tuszyńska K. 2022). Kolekcja objęła głównie czasy współczesne, pierwszą połowę XX wieku. Wydarzenie przypominało też o długotrwałym procesie wyzwolenia kobiet spod panowania patriarchy.

O kobietach wspomina też ciepło Giorgio Vasari (1511-1574) w swym wiekopomnym dziele "Żywoty najslawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów" (G. Vasari 1985), którego druk wielu tomów w oryginale rozpoczął się sukcesywnie od roku 1550. Na pełny życiorys zasłużyła u niego jedynie artystka Propercja Rossi (ok. 1490-1530) z Bolonii (*Trzecińska-Biskupska J. 2019*), rzeźbiarka, ale też rytowniczka. Jej sława dotarła do papieża Klemensa VII, który jednakże nie zdążył poznać artystki z powodu jej przedwczesnej śmierci. Przy okazji lektury jej życiorysu dowiadujemy się, z krótkich wzmianek, o malarkach tego okresu. Siostra zakonna Plautilla Nelli (1524-1588) z konwentu Św. Katarzyny z Sieny we Florencji, której obrazy wspomina Vasari, pozostawiła bogaty dorobek nie tylko w kościołach i klasztorach, ale także w rękach prywatnych (*Balasz Takac 2021*). Była pierwszą kobietą, która namalowała "*Ostatnią Wieczerzę*" ok. 1550r., niedawno odrestaurowaną dzięki Fundacji Advancing Women Artists (AWA), zajmującej się odnajdywaniem dzieł tworzonych przez kobiety, i przechowywaną w muzeum florenckiego klasztoru Santa Maria Novella. Nie znajdziemy tu żadnych motywów architektonicznych, w przeciwieństwie do dzieł o tej samej tematyce Leonarda da Vinci czy Vasariego, za to scena "*Zwiastowania*" (1550r.) na kolejnym jej obrazie rozgrywa się już w typowej scenerii (Ryc. 7.), w otwartym pomieszczeniu z kolumnami i oknem na drugim planie.

Jest za to kolejny obraz Plautilli (Ryc. 8.), przedstawiający scenę "*Oplakiwania*", na którym widoczne są zabudowania pałacowe. Dzieło przechowywane jest w klasztorze San Marco we Florencji, tym samym, gdzie swoją celę miał Girolamo Savonarola (1452-1498), fanatyczny mnich, pałacy dzieła sztuki, księgi i wszelkie przejawy zbytku w "Ognisku Próżności" na głównym placu Florencji. Jego idee spodobały się tak bardzo Sandro Botticellemu, że do ognia wrzucił kilka swoich dzieł. Szczęśliwie uratowały się "*Wiosna*" oraz "*Narodziny Wenus*".

Vasari zamieścił też wzmiankę o talencie Lukrecji Quistelli della Mirandola (1541-1594), córki Alfonsa Quistelli i Giulii Santi, żony hrabiego Klemensa Pietry (Shelidon 2023). Jej jedyny znany obraz (Ryc. 9.) to "*Małżeństwo Św. Katarzyny*" (1576r.) znajdujący się w kościele parafialnym Silvano Pietra w prowincji Pavia i niedawno odrestaurowany (*Italian Ministry of Culture 2015*). Szczęśliwie dla niniejszego artykułu, obraz ten prezentuje fragmenty architektury w tle. Jest to fragment łuku, być może brama wjazdowa i element budowli, przy której rozgrywa się cała scena zaślubin.

Nawet w tamtych czasach bywały niewielkie wyjątki od dyskryminujących reguł. Angelica Kaufmann i Mary Moser były jedynymi kobietami wśród założycieli Królewskiej Akademii w Anglii. Johann Joseph Zoffany uwiecznił to zaszczytne grono na obrazie (Ryc. 10.), ale nie znajdziemy obu pań wśród obecnych tam dżentelmenów. Nie wypadało ówczesnym kobietom przebywać, dyskutować czy jadać wspólnych posiłków, stąd próżno szukać ich w tym zacnym towarzystwie. Umieszczono je na dwóch portretach zawieszonych na ścianie, aby "sprawiedliwości i obyczajności stało się zadość".

Sztuka współczesna i nowoczesna

Na przełomie XIX i XX wieku działały także dwie szwedzkie artystki: Mathilde Vigert-Österlund (1873-1943) i Agnes Cleve (1876-1951), a w ich dziełach można dostrzec motywy architektoniczne będące głównym tematem obrazów (Ryc. 11 i 12.). Miejscowość Visby w Szwecji położona jest na wyspie Gotlandia na Bałtyku i była często odwiedzana przez Mathilde Vigert-Österlund, także ze względu na zmienne warunki pogodowe i światło. Obraz "*Sztorm nad Visby*" ukazuje jej talent w ujmowaniu refleksów świetlnych i cieni bezpośrednio przed nadchodzącą burzą. Na pierwszym planie widać niską zabudowę domów, położonych poniżej skalistego wzniesienia i rozjaśnionych smugą światła. Obraz "*Białe miasto*" (Ryc. 12) jest przykładem ekspresjonizmu i przedstawia mia-

sto Sidi-Bou-Said, dzielnicę Tunisu, zwaną też niebiesko-białym miastem, ze względu na te dwa dominujące kolory zabudowań.

Nie można pominąć w tym artykule meksykańskiej artystki Fridy Kahlo (1907-1954), określanej często jako prymitywistkę (brut art), która w swoich dziełach wiele poświęciła kulturze Meksyku i południowoamerykańskich Indian. Jej dwa obrazy wymagają szczególnej uwagi, ze względu na prezentowane na nich motywy architektoniczne. Pierwszy z nich nosi tytuł "*Autoportret na granicy Meksyku i Stanów Zjednoczonych*" (1932) i jest swojego rodzaju kontrastem pomiędzy starą kulturą południowoamerykańską po lewej stronie obrazu i industrialnym światem Ameryki Północnej po prawej. Tło stanowią budowle nawiązujące do charakteru tych dwóch światów. Rozdziela je postać artystki w różowej sukni, trzymającej flagę Meksyku (Ryc. 13.). Jej druga praca "*Moja Sukienka Tam Wis!*" (Ryc. 14.) ponownie ukazuje scenę konfliktu pomiędzy industrialnym zamętem a jej punktem widzenia jako rdzennej Meksykanki o starożytnym pochodzeniu kulturowym. Scena wydaje się chaotyczna, bo Kahlo tak postrzegала amerykańską kulturę, a wisząca sukienka i brak na obrazie jej postaci, wskazują na jej chęć powrotu do ojczyzny po długotrwałym pobycie w Ameryce.

Przechodząc do czasów nowszych, warto tu wyróżnić Dorotheę Tanning ((1910-2012), przedstawicielkę surrealizmu, prezentowanego w niezwykle subtelnym i nieco zagadkowym dla widza, stylu. Tanning była żoną Maxa Ernsta, światowej sławy artysty i też musiała stale udowadniać, że jej talent nie jest zasługą męża. Malowała głównie postaci kobiece. Kilka elementów architektury znajdziemy na dwóch jej obrazach. Pierwszym z nich jest "*Macierzyństwo*" (Ryc. 15.), na którym obecne są postać matki z dzieckiem i pies z dziecięcą twarzą, a przez otwarte i zawieszony w przestrzeni drzwi widzimy postać- zjawę, stworzoną z płótna żaglowego i lin. Czy te drzwi są zaproszeniem do wyruszenia w dalszą drogę? To już Czytelnicy zinterpretują sami. Te zawieszony w przestrzeni drzwi nasuwają też skojarzenie z projektem "*Drzwi do zaginionego świata*" Natalii Hładyk (Hładyk N. 2020), przypominającym zaginiony świat Łemków w Beskidzie Niskim. Przepadła też ówczesna architektura w związku z przeprowadzoną w 1947r. "Akcją Wisła" i masowymi przesiedleniami rdzennych mieszkańców.

Kolejne dzieło Tanning (Ryc. 16.) jest również surrealistyczne. Dwie kobiety (lub lalki?) ubrane są w podobnym stylu. Akcja rozgrywa się na korytarzu, zapewne hotelowym, z ponumerowanymi drzwiami i pokazuje rodzaj starcia, gdzie długie włosy dotknięte zostały jakąś potężną siłą, w rodzaju impulsu elektrycznego lub błyskawicy. Ogromny słońce swoim charakterem wskazuje na jakąś formę agresji. Z wypowiedzi autorki wiemy, że to: „*niekończąca się bitwa, którą prowadzimy z nieznanymi siłami, siłami, które były tam przed naszą cywilizacją*” (Mundy J. 2001).

Z polskich artystek należy wymienić Magdalenę Kurek (1925-1995), która nie była architektką, ale wykształconą malarką. Edukację artystyczną uzyskała w latach 50-tych XX wieku. czyli w okresie nieprzyjaznym dla niezależnych i kreatywnych artystów w Polsce i Europie Wschodniej. Młodzi ludzie musieli wówczas samodzielnie określić swoją artystyczną przyszłość. Zostało to trafnie opisane przez Jerzego Madeyskiego w katalogu jej pośmiertnej wystawy w krakowskim Pałacu Sztuki w 1995 roku jako: „...*szczególnej generacji, która – walcząc i spierając się o swoje racje – musiała, jak żadne inne pokolenie przed i po niej, krystalizować swe poglądy i swój warsztat – tak, by z terenu eksperymentu i poszukiwań artystycznych zmienić się on w broń...*”. Pierwszy z obrazów (Ryc. 17.) przedstawia małe, ale mocno uprzemysłowione śląskie miasto Siemianowice Śląskie, będące wówczas zagłębiem węglowym i hut żelaza. Ten charakter miasta został tutaj oddany w nieco wyidealizowanej formie, pomijając tu faktycznie zanieczyszczone środowisko. Kolejny obraz (Ryc. 18.) również przedstawia to samo miasto, tyle że w bardziej mistycznej formie. Szyby kopalni kontrastują ze spokojną wodą i przyrodą z łodzią rybacką. Odblaski konstrukcji w wodzie opowiadają o konflikcie natury z przemysłem, co było też wyraźnym przekazem w pracach Fridy Kahlo. Ostatnia akwarela (Ryc. 19.) różni się od pozostałych – to fragment Gdańskiej Starówki, swoista notatka z miasta odbudowywanego ze zniszczeń wojennych, gdzie wąska uliczka prowadzi nas do sylwetki nieco odrealnionej bryły kościoła.

Jako zakończenie tej pracy i zarazem zapowiedź kolejnego artykułu, należy wspomnieć przedstawicielkę fowizmu Gabrielę Münter (1877-1965). Zaręczona z Wasilijem Kandinskim (który był jeszcze wówczas żonaty), wspólnie założyli ekspresjonistyczną grupę "*Błękitny Jeździec*". Zafascyno-

wał ją fowizm i stąd część jej prac została zaprezentowana podczas wystawy „*Matisse, Derrain i ich Przyjaciele*” w Kunstmuseum w Bazylei, Szwajcaria, 2023.

Dwaj wspomniani wyżej artyści byli przedstawicielami fowizmu, nowatorskiego stylu wywodzącego się z impresjonizmu i posługującego się jasną i agresywną paletą barw. Jako nowatorski styl artystyczny, wyzwolony z ograniczeń akademickich i określany jako „Dzikie Bestie” (fauves), istniał zaledwie 4 lata od 1904-1908 i nie został początkowo ciepło przyjęty ani przez społeczeństwo, ani przez środowisko artystyczne. Wybrana tutaj praca Münter „*Górna Ulica Główna w Murnau*” (Ryc. 20.) ukazuje mocne pociągnięcia pędzlem i żywe kolory, którymi malowała fragment architektury miejskiej. Jako artystka awangardowa doświadczyła prześladowań nazistowskich w latach 30tych XX w. i została oskarżona o uprawianie "sztuki zdegenerowanej". Na szczęście podczas II wojny światowej udało jej się ukryć część twórczości.

Ostatnie lata przynoszą coraz wyraźniejszy postęp w przedstawianiu sztuki kobiet i ich działalności, jako wyraz uznania dla ich dokonań na przestrzeni wieków. Dla przykładu, Tate Britain zorganizuje wystawę „*Artystki w Wielkiej Brytanii 1520-1920*” w dniach 16.05.–13.10. 2024.

(Women Artists 2024). Ponadto, ukazało się kilka nowych książek, m.in. S. Zientek (Zientek 2021) i Susie Hodge (Hodge 2020).

4. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Czy znaleźliśmy odpowiedź na tytułowe pytanie o "Canalettę"? W przekonaniu autora jednak nie. Malarstwo kobiet na przestrzeni wieków zawierało rzecz jasna motywy architektoniczne, jednakże precyzyjne oddawanie architektury, w szczególności miejskiej, nie było ich głównym celem. Artystki w czasach Renesansu nie miały szans na porządne wykształcenie formalne, miały uczyć się tańca, gier towarzyskich i przygotowywać do roli opiekunki ogniska domowego. Na szczęście dla nas wszystkich, niektóre wyłamały się z tych konwenansów a ich twórczość zaczyna być dostrzegana.

PODZIĘKOWANIA

Autor składa serdeczne podziękowania Panu Prof. Janowi Kurkowi za inspirujące dyskusje oraz uprzejmą pomoc w trakcie przygotowywania niniejszej publikacji. Wszystkie rysunki i zdjęcia pochodzą z ogólnodostępnych stron internetowych lub z kolekcji własnej autora.

BIBLIOGRAPHY

- Alvarez E., Gomez C.; The Architectural Review; March 2017; <https://www.architectural-review.com/essays/the-invisible-women-how-female-architects-were-erased-from-history>. (Accessed 19.12.2023)
- Antiques and the Arts Weekly 2007 "Italian Women Artists from Renaissance to Baroque" /w:/ <https://www.antiquesandthearts.com/talian-women-artists-from-renaissance-to-baroque/> (Accessed 11.01.2024)
- Arch20 /w:/ <https://www.arch2o.com/women-in-architecture-10-successful-female-architects-you-should-know/> (Accessed 11.01.2024)
- Arts and Culture "The Women Painters Overlooked by Art History" /w:/ <https://artsandculture.google.com/story/sAVBHFIEkqVKJg/> (Accessed 19.12.2023)
- Billock J. "Six wonders built by pioneering women architects" Smithsonian Magazine 9.03.2021 / <https://www.smithsonianmag.com/travel/six-wonders-built-pioneering-women-architects-180977099/> (Accessed 19.12.2023)

- Clark Art 2018 /w:/ <https://www.clarkart.edu/microsites/women-artists-in-paris/exhibition> (Accessed 11.01.2024)
- Fabiani B. "Gawędy o Sztuce XVII wiek" str. 37-49. PWN, Warszawa 2013; ISBN 978-83-01-17168-1.
- Fontana Spineta /w:/ <https://kultura.onet.pl/sztuka/sofonisba-anguissola-i-lavinia-fontana-opowiesc-o-dwoch-malarkach-w-prado-kobiocy/dhzj9wj> (Accessed 11.01.2024)
- Gaffney E. 2019 /w:/ <https://artherstory.net/judith-leyster-leading-star/> (Accessed 11.01.2024)
- Gentileschi /w:/ https://en.wikipedia.org/wiki/Venus_and_Cupid_%28Gentileschi%29/ (Accessed 11.01.2024)
- Gentileschi restoration /w:/ <https://www.casabuonarroti.it/en/the-restoration-of-artemisia-gentileschi-inclination-in-casa-buonarroti/> (Accessed 11.01.2024)
- Gingeras A. M. "Great Women Painters" Phaidon Press 2022; ISBN-10: 1838663282
- Hladyk N. 2020 /w:/ <http://www.wmarszu.cba.pl/2020/08/11/drzwi-do-zaginione-go-swiata/> (Accessed 11.01.2024)
- Hodge S. "Krótka Historia Sztuki Tworzonej Przez Kobiety. Innowacyjny przewodnik po kierunkach, dziełach, przełomowych chwilach i wydarzeniach oraz tematach". Tłum. Jerzy Malinowski. Alma Press, Warszawa 2021. ISBN: 978-83-7020-808-0.
- Hodge S. "The Short Story of Women Artists. A pocket guide to key breakthroughs, movements, Works and themes". Laurence King Publ. Ltd. London, 2020. ISBN: 9781786276551
- Italian Ministry of Culture 2015 "Presentazione del restauro del dipinto della seconda metà del XVI sec. "Matrimonio Mistico di Santa Caterina" <https://www.gabbantichita.com/wp-content/uploads/2015/03/Presentazione-restauro-madonna-con-bambino-pdf.pdf> (Accessed 19.12.2023)
- Kahlo My Dress /w:/ <https://www.wikiart.org/en/frida-kahlo/my-dress-hangs-there-1933/> (Accessed 11.01.2024)
- Kahlo Self-portrait /w:/ <https://www.wikiart.org/en/frida-kahlo/self-portrait-along-the-boarder-line-between-mexico-and-the-united-states-1932/> (Accessed 11.01.2024)
- Millar J. "The First Woman Architect", *The Architects' Journal*, 11 November 2010). <https://www.architectsjournal.co.uk/practice/culture/the-first-woman-architect/> (Accessed 19.12.2023)
- Mirandola /w:/ <https://www.shelidon.it/?p=15497/> (Accessed 11.01.2024)
- Mundy J. 2001 /w:/ <https://www.tate.org.uk/art/artworks/tanning-eine-kleine-nachtmusik-t07346/> (Accessed 11.01.2024)
- National Gallery 2023 /w:/ <https://www.nationalgallery.ie/art-and-artists/exhibitions/lavinia-fontana-trailblazer-rule-breaker/> Accessed 11.01.2024.
- Nelli Annunciation /w:/ Wikicommons (Accessed 19.12.2023)
- Nelli Lamentation /w:/ Wikicommons (Accessed 19.12.2023)
- Palazzo Reale 2021 /w:/ <https://www.palazzorealemilano.it/en/mostre/storie-di-donne-tra-500-e-600/> (Accessed 19.12.2023)
- Prado 2020 /w:/ <https://www.museodelprado.es/en/whats-on/exhibition/a-tale-of-two-women-painters-sofonisba-anguissola/5f6c56c8-e81a-bf38-5f3f-9a2c2f5c60eb/> (Accessed 11.01.2024)
- Shelidon 2023 /w:/ <https://www.shelidon.it/?p=15497/> (Accessed 11.01.2024)
- Silberring, J. (2023) *Space and Form* No. 55/2023; "Architectural Motifs in Paintings; Selected Topics" *Space & Form | Przestrzeń i Forma* 55; str. 409-428; <http://doi.org/10.21005/pif.2023.55.E-06>
- Takac B. "Plautilla Nelli - A Nun Who Was the First Known Female Artist of Florence" 24.12.2021. <https://www.widewalls.ch/magazine/plautilla-nelli-last-supper/> (Accessed 19.12.2023)
- Tanning Maternity /w:/ <https://www.wikiart.org/en/dorothea-tanning/maternity-1947/> (Accessed 11.01.2024)
- Tanning Nachtmusik (2013) /w:/ <https://www.wikiart.org/en/dorothea-tanning/eine-kleine-nachtmusik-1943/> (Accessed 11.01.2024)
- Toy M. (ed.) "The Architect: Women in Contemporary Architecture"; ISBN 1864700467; (Watson-Guptill, New York, 2001)
- Trzcńska-Biskupska J. "Vasari o kobietach. Historia Propezii de' Rossi". *Lente Magazyn śródziemnomorski* 2018. <https://lente-magazyn.com/vasari-o-kobietach-historia-propezii-de-rossi/> (Accessed 19.12.2023)
- UNESCO /w:/ https://en.wikipedia.org/wiki/UNESCO_Headquarters/ (Accessed 19.12.2023)

UNESCO website /w:/ <https://www.unesco.org/en/house/> (Accessed 11.01.2024)

Vasari G. 1985; "Żywoty najslawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów" vol. 5; PWN, Kraków 1985, tłum. K. Estreicher)

Villa del Vascello /w:/ <https://uozzart.com/2020/07/11/villa-del-vascello-massoneria-roma/#googlevignette/> (Accessed 19.12.2023)

Women Artists 2024 /w:/ <https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-britain/women-artists-in-britain-1520-1920/> (Accessed 12.01.2024)

Zientek S. "Polki na Montparnassie". Wydawnictwo Agora 2021. ISBN: 9788326836381.

Zientek S. "Polska sztuka bez mężczyzn". Wydawnictwo Agora 2021. ISBN: 9788326843969

Zoffany /w:/ <https://www.rct.uk/collection/400747/the-academicsians-of-the-royal-academy/> (Accessed 11.01.2024)

AUTHOR'S NOTE

The author is professor emeritus at the AGH University of Krakow. His research was focused on biochemistry, neurosciences, and neuropharmacology of drug dependence. He still teaches art history. The latter is an original initiative to educate students about art forgery and analytical techniques to discover counterfeits. Additionally, a course on various diseases shown in art objects and their biochemical background, is dedicated to medical students. The author spent over ten years of his research in Sweden and has published ca. 250 scientific papers, including edition of books in Poland, USA and The Netherlands.

O AUTORZE

Autor jest emerytowanym profesorem zwyczajnym Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Jego badania naukowe koncentrowały się na biochemii, neurobiologii i neurofarmakologii uzależnień. Wciąż wykłada także historię sztuki. Ta ostatnia inicjatywa jest autorską koncepcją, mającą na celu edukację studentów w zakresie fałszerstw dzieł sztuki i technik analitycznych, służących wykrywaniu fałszyfikatów. Kolejny kurs, poświęcony różnym chorobom i ich podstawom molekularnym, przedstawianym w dziełach artystów, przeznaczony jest dla studentów medycyny. Autor spędził ponad dziesięć lat prowadząc badania w Szwecji i opublikował ok. 250 prac naukowych, wliczając w to edycje książek w Polsce, USA i Holandii.

Contact | Kontakt: jerzy.silberring@agh.edu.pl